

Blijft de Partij van de Arbeid een brede volkspartij?

De 'spagaat van de PvdA' staat hoog op de lijst van veelbesproken politieke metaforen. Heeft de klassieke verbintenis tussen laag- en hoogopgeleiden toekomst?

Bedient men de ene groep, dan trekt de andere aan zijn kettingen, constateren **Dick Houtman** en **Peter Achterberg**. De verzorgingsstaat is bij velen in een kwaad daglicht komen te staan: 'De maatschappelijke onderlaag is niet langer de onontkoombare drager van het socialistische gedachtegoed.'

De rol van de PvdA als brede volkspartij is uitgespeeld, vindt **Dick Pels**. Opdelen is noodzakelijk: 'Sociaal-democratische gemeenschaps- en Heimat-denkers gaan richting SP, sociaal-individualisten en libertairen openen fusiebesprekingen met GroenLinks, D66 en een deel van de VVD.' Niet doen, zegt **Thomas von der Dunk**. Die nieuwe links-liberale partij zou gedoemd zijn klein te blijven. Tweedeling op links speelt het CDA in de kaart. Bovendien groeit zo het gevaar dat, gegeven 'de neiging om Nederland vanuit het midden te regeren', een hele sociale klasse zich niet meer bestuurlijk vertegenwoordigd voelt.

Blijft de Partij van de Arbeid een brede volkspartij? (1)

Arbeiders en schoolmeesters: een huwelijk in crisis

DICK HOUTMAN & PETER ACHTERBERG

Peilingen van Maurice de Hond per eind maart 2009 maakten duidelijk dat de PvdA, sinds 2006 met 33 zetels vertegenwoordigd in de Tweede Kamer, daarvan niet minder dan een derde deel zou moeten inleveren bij nieuwe verkiezingen. De grootste stijger zou Geert Wilders' *PVV* worden, met een royale verdrievoudiging van haar huidige negen zetels tot meer dan dertig.¹ Vaststaat dat de electorale verhoudingen in Nederland sinds de stormachtige opkomst van Pim Fortuyns *LPF* in 2002 ingrijpend zijn gewijzigd. De vraag is niet alleen hoe dit valt te verklaren, maar ook voor welke problemen dit een sociaal-democratische partij als de PvdA precies stelt. In wat volgt, beantwoorden wij deze twee vragen op basis van door ons in de afgelopen jaren gericht politiek-sociologisch onderzoek.

CULTURELE POLARISATIE

22 Sinds de jaren vijftig is in de meeste westerse samenlevingen het vertrouwde patroon van een links stemmende maatschappelijke onderlaag en rechts stemmende middengroepen steeds verder verzwakt.² Dit vertrouwde patroon is hier te lande overigens nooit sterk geweest, doordat

Over de auteurs Dick Houtman is hoogleraar cultuursociologie aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam. Peter Achterberg is universitair docent sociologie aan dezelfde instelling.

Noten zie pagina 27

werklieden en patroons ten tijde van de verzuiling eendrachtig op de voor hen relevante confessionele partijen stemden. Verbazingwekkend is dan ook niet dat de relatie tussen klassenpositie en stemgedrag in dit land tot in de jaren zestig zo zwak was, maar veeleer dat zij dat in weerwil van processen van secularisering en ontzuiling sindsdien is gebleven. Deze opmerkelijke Nederlandse continuïteit heeft dezelfde oorzaak als de erosie van de vertrouwde samenhang tussen klasse en stemgedrag in andere westerse samenlevingen.³ Waar tot in de jaren zestig verschillen van inzicht over plaats en betekenis van religie en traditionele moraliteit de inzet van culturele conflicten vormden, is sindsdien een nieuwe, seculiere en post-christelijke culturele polarisatie gegroeid, waarin vraagstukken rond handhaving van de sociale orde, het belang van individuele vrijheid en zelfbeschikking en de omgang met cultureel verschil centraal staan.⁴

De opkomst van nieuw links en de zogeheten nieuwe sociale bewegingen in de jaren zestig en zeventig vormde het eerste belangrijke markeringspunt in de opkomst van deze nieuwe politiek cultuur. Het ging hier om een roep om vergroting van individuele vrijheid en zelfbeschikking, verdergaande democratisering van de samenleving en het scheppen van ruimte voor identiteiten die ooit als afwijkend werden beschouwd.⁵ Het tweede belangrijke markeringspunt vormde de nieuw-rechtse tegenreactie, gekenmerkt door een roep om herstel

van de orde, het met harde hand bestrijden van de criminaliteit en het aan banden leggen van de immigratie.⁶ In de meeste Europese landen kwam deze tegenreactie reeds in de jaren tachtig op gang, maar in Nederland bleef het — om redenen die nog steeds niet helemaal zijn opgehelderd en in weerwil van enig electoraal succes van Janmaats Centrum Democraten — opvallend rustig tot het inmiddels historische verkiezingsjaar 2002.⁷

Dergelijke culturele kwesties, en dan met name die rond de multiculturele samenleving, zijn in Nederland sindsdien steeds meer op de voorgrond komen te staan. Politici maakten zich de afgelopen jaren druk over radicaliserende moslims, imams die vrouwelijke ministers de hand weigeren te schudden; hoofddoekjes, boerka's en boerkini's; immigratie, integratie en inburgering. In nauwe samenhang hiermee nemen rechts-populistische politici als Geert Wilders en Rita Verdonk uit naam van 'het Nederlandse volk' het politieke bestel op de korrel. Zij zien overheid en politiek als hoofdschuldigen van de ontstane situatie en bovendien als onmachtig, en vaak zelfs onwillig, om de door henzelf gecreëerde problemen op te lossen. In plaats van krachtadig op te treden tegen de problemen waarmee 'hard werkende

'Arbeiders' trekken naar partijen met een cultureel rechtser agenda — de PvdA ondervindt daarvan de wrange electorale gevolgen

burgers' dagelijks worden geconfronteerd, zo benadrukken zij hierbij, verliest men zich in eindeloze vergaderingen over bijzaken en herhaalde overleg- en inspraakrondes, terwijl men onophoudelijk nota's, notities, rapporten en toekomstscenario's produceert (of, erger nog: laat produceren door dure externe adviesbureaus, commissies en onderzoeksinstituten).⁸

Waar het gaat om deze sinds de jaren zestig gegroeide post-christelijke culturele polarisatie, zo is in de sociale wetenschappen al een halve eeuw bekend, is het steevast de laag opgeleide maatschappelijke onderlaag die de rechtse en autoritaire standpunten huldigt, terwijl de middengroepen juist pleiten voor individuele vrijheid, zelfbeschikking en aanvaarding van cultureel verschil.⁹ Het behoeft dan ook geen betoog dat de opkomst van deze nieuwe politieke cultuur, waarin juist dergelijke culturele kwesties op de voorgrond zijn komen te staan, ingrijpende gevolgen heeft voor sociaal-democratische partijen als de PvdA.¹⁰

EEN GESPLETEN ACHTERBAN

De PvdA is vanouds niet alleen een arbeiderspartij, zoals wvs-medewerker René Cuperus niet zo lang geleden nog memoreerde, maar ook 'net als haar voorganger, de SDAP, (...) een partij van schoolmeesters, dominees, advocaten'.¹¹ Nu culturele kwesties zo belangrijk zijn geworden in de politiek trekken de arbeiders (of beter, nu er in dit land nauwelijks nog echte arbeiders bestaan, 'laag opgeleide Nederlanders in precare economische posities') naar partijen met een cultureel rechtser agenda en ondervindt de PvdA daarvan de wrange electorale gevolgen. Daarbij kan gedacht worden aan nieuwe partijen (of 'bewegingen' zoals ze zelf liever worden aangeduid) als pvv of ton, maar ook aan de sp, die op sociaal-culturele thema's steevast een rechtser koers vaart dan de PvdA.

De partijleiding van de PvdA heeft zich rijkelijk laat gerealiseerd hoe kwetsbaar zij is met een sociaal-cultureel rechtse achterban die de partij zomaar de rug toe kan keren als het culturele beleid te progressief wordt. Met name het feit dat men het een paar jaar geleden van nog grote wijsheid vond getuigen om de hartschotelijk voor multiculturele co-existentie pleitende Ella Vogelaar als minister van Wonen, Wijken en Integratie te benoemen, om zich pas een paar jaar later verschrikt te realiseren dat dat geen volle zalen trekt en haar — met dank

aan het weblog GeenStijl — beentje te lichten, wijst op deze late bewustwording.

Voor het op deze wijze binnenboord houden van de arbeiders (laten we ze voor het gemak verder toch maar zo blijven noemen) betaalt de PvdA echter een forse prijs. Het andere deel van haar achterban (laten we die dan maar de 'schoolmeesters' noemen) begint nu namelijk aan zijn kettingen te trekken. Waarom neemt hun PvdA, die ooit zo grote en ooit zo progressieve volkspartij niet veel nadrukkelijker afstand van het rechtse populisme? Een ieder die een groot deel van zijn of haar tijd doorbrengt in kringen van sociaal-democratische schoolmeesters, bijvoorbeeld via een werkring in de sociale wetenschappen of het openbaar bestuur, weet hoe groot hun onvrede is. Zouden er nu

Tekenend voor de onvrede van de 'schoolmeesters' zijn de mooie dagkoersen van D66

Tweede-Kamerverkiezingen zijn, dan zouden ongetwijfeld velen van hen het lidmaatschap van de PvdA opzeggen en verkassen naar andere, cultureel gezien progressievere, partijen zoals GroenLinks of D66.

24 Tekenend voor de onvrede van de schoolmeesters zijn ook de mooie dagkoersen van D66, dat onder aanvoering van Alexander Pechtold wel onomwonden stelling neemt tegen het rechtse populisme van Wilders. Hoewel thans met slechts drie zetels in de Tweede Kamer vertegenwoordigd, zou D66 volgens een eind maart verrichte peiling van Maurice de Hond niet minder dan achttien zetels hebben behaald wanneer er op dat moment verkiezingen voor de Tweede Kamer zouden zijn geweest.¹² En anders dan de PvdA is D66 natuurlijk ook volop in de gelegenheid om ferme oppositie tegen Wilders en de zijnen te voeren. Zij behoeft als echte middenklassepartij immers niet te laveren tussen het Scylla van de

progressieve schoolmeesters en het Charybdis van de rechtse arbeiders.

Ook die andere linkse partij die het de afgelopen jaren zo goed heeft gedaan bij de Tweede-Kamerverkiezingen, de SP, heeft uiteraard flink last van de PVV. Maar het verschil is dat het haar minder kopzorgen oplevert waar het gaat om het uitzetten van de politieke koers. De SP is immers nooit een partij van schoolmeesters geweest, maar is een echte arbeiderspartij met het daarvoor in het huidige politiek-culturele klimaat ideale ideologische profiel: 'linkser' dan de PvdA waar het gaat om sociaal-economische verdelingsvraagstukken, maar waar het gaat om sociaal-culturele vraagstukken als de multiculturele samenleving of de uitbreiding van de Europese Unie 'rechtser' dan de PvdA-schoolmeesters zich zouden wensen.¹³ Dat de ideologische afstand tussen PVV en SP groot zou zijn, omdat de PVV 'rechts' en de SP 'links' zou zijn, is dan ook een misverstand, stammend uit de tijd dat men zich de politiek nog als een eendimensionale tegenstelling tussen links en rechts meende te kunnen voorstellen.¹⁴ Wanneer, zoals vandaag de dag, culturele kwesties als de genoemde de maatschappelijke en politieke agenda domineren, dan liggen beide partijen verrassend dicht bij elkaar, is een overstap zo gemaakt en ontstaat dus directe concurrentie tussen PVV en SP.¹⁵ Daarbij verkeert de SP dan in vergelijking met de PvdA in de gelukkige omstandigheid dat men het volume van het cultureel-rechtse geluid nog best wat verder kan opdraaien wanneer de concurrentieslag met de PVV zulks vereist. De PvdA kan dit slechts doen door de schoolmeesters onder haar achterban verregaand van zich te vervreemden.

ECONOMISCH POPULISME

En de economische crisis dan? Zal die er niet voor zorgen dat de vertrouwde sociaal-economische verdelingskwesties weer hoog op de politieke agenda komen te staan en de PvdA weer een ouderwets economisch-linkse koers

kan gaan varen, zodat de schoolmeesters weer opgelucht kunnen ademhalen en de weggelopen arbeiders op hun schreden kunnen terugkeren naar de PvdA? Afgaande op het enthousiasme over de crisis in sociaal-democratische geleerden kan men zich niet aan de indruk onttrekken dat althans de hoop hierop volop aanwezig is. Men kan zich echter om twee redenen maar beter niet te snel rijk rekenen.

In de eerste plaats betekent de economische crisis niet zonder meer dat economische verdelingskwesties weer belangrijker zullen gaan worden in de politiek en al helemaal niet dat — zelfs als dat al gebeurt — daarmee culturele kwesties minder belangrijk zullen worden. Sterker nog: voorlopig slagen de regeringspartijen er heel behoorlijk in om te voorkomen dat een en ander onttaardt in een ouderwets sociaal-economisch verdelingsconflict. Geruzie over de vraag welke beroeps-, inkomens- of uitkeringscategorieën de rekening van de crisis moeten betalen zou immers gemakkelijk het voortbestaan van het kabinet in gevaar kunnen brengen. Zolang men echter vooral kiest voor verdere overheidsinvesteringen om de economie te stimuleren en de rekening daarvan doorschuift naar de toekomst, loopt dit allemaal best los. Het vervelende nadeel van deze benadering is alleen dat zij het lastig maakt om via een overtuigende linkse inkomenspolitiek en via stevige conflicten daarover de naar de PvdA weggelopen kiezers weer terug te halen.

Maar stel dat het toch nog uitdraait op een hoog oplaaient economisch verdelingsconflict? Is dat dan geen uitgelezen mogelijkheid om de weggelopen PvdA-kiezers ertoe te verleiden terug te keren in de schoot van de sociaal-democratische moederkerk? Ook dat valt nog maar te bezien. In nauwe samenhang met het reeds genoemde populistische protest tegen overheid en politiek bestaat er namelijk ook nog zoiets als wat wij in ons boek *Farewell to the leftist working class* 'economisch populisme' noemen.¹⁶ Daarin wordt niet bepaald getornd aan het principe van de economische gelijkheid, maar wel aan het middel van de verzorgings-

staat om deze gelijkheid te verwezenlijken. De verzorgingsstaat wordt dan niet beschouwd als een rechtvaardige oplossing voor economische verdelingskwesties, maar als de manier waarop politieke, bestuurlijke en ambtelijke elites Nederlandse burgers beroven van de vruchten van hun arbeid. Van 'onze belastingcenten', zoals dat dan heet, worden immers ministeries vol met wereldvreemde papierschuivers, onverbeterlijke vergaderaars en ambtenaren die beleidsprocessen zitten te coördineren gefinancierd. De oplossing van de echte problemen —

Economisch populisten combineren een duidelijke voorkeur voor economische herverdeling met een al even duidelijk afkeer van de verzorgingsstaat

de problemen van 'gewone' en steevast 'hard werkende' burgers, 'de mensen in het land', 'de mensen in de samenleving' en 'de mensen in de oude wijken' — komt daar echter geen stap mee dichterbij. Behalve dat de betrokkenen er zelf een royaal belegde boterham aan overhouden, spinnen alleen werkloze immigranten en andere werkschuwe 'a-socialen' er garen bij, terwijl 'de mensen die het echt nodig hebben' in de kou blijven staan.

Binnen deze economisch-populistische logica zijn het, kortom, niet langer arbeiders die via afroming van de door hen geproduceerde meerwaarde worden uitgebuit door 'het kapitaal', maar zijn het 'gewone' en 'hard werkende' burgers die door politieke, bestuurlijke en ambtelijke elites worden uitgebuit. Nu deze laatste de vroegere boevenrol van het kapitaal hebben overgenomen, is de maatschappelijke onderlaag allang niet meer de onontkoombare drager van het socialistische gedachtegoed.¹⁷

Lopend onderzoek demonstreert de aantrekkingskracht van een dergelijk economisch-populisme op precies het type laag opgeleide arbeiders dat de PvdA heeft ingeruild voor de Pvv. De betrokkenen hebben weliswaar een duidelijke voorkeur voor economische herverdeling, maar die gaat systematisch gepaard met een al even duidelijke *afkeer* van de verzorgingsstaat — daar moet volgens hen gewoon het mes in worden gezet. Het ambtenarenapparaat kan op de schop en ‘werkschuw tuig’ moet weer eens aan het werk gezet worden, desnoods met harde hand.¹⁸ Voor de hoger opgeleide schoolmeesters ligt dit heel anders: zij paren hun voorkeur voor economische herverdeling wel aan duidelijke steun voor de verzorgingsstaat, en bovendien — en ook dit in tegenstelling tot de laag opgeleide arbeiders — aan een welwillende omgang met cultureel verschil.¹⁹ Wanneer wij de politieke progressiviteit afmeten aan de reikwijdte ervan, dan zijn de schoolmeesters in de PvdA-aanhang kortom veel progressiever dan de arbeiders.

Een en ander impliceert dat de PvdA het laag opgeleide deel van haar achterban niet simpelweg kan vasthouden of terugwinnen door nadrukkelijk de verzorgingsstaat te omarmen. Daarmee loopt zij juist het risico de betrokkenen alleen maar verder van zich te vervreemden. Neemt zij echter al te nadrukkelijk afstand van de verzorgingsstaat, dan zal dat nog meer kwaad bloed zetten bij de schoolmeesters onder haar aanhang.

HET EINDE VAN DE PVDA?

- 26 Spanningen over de te volgen economische dan wel culturele koers hebben in het verleden al diverse partijen in grote problemen gebracht. Zo was de CPN al voordat die partij in 1990 in GroenLinks opging ingrijpend van karakter veranderd na stevige conflicten tussen het oude links van de zware metaalcommunisten (Mar-

cus Bakker en de zijnen) en het nieuwe links van de feministen en de nieuwe sociale bewegingen (Ina Brouwer en de haren). Met het gedonder rond Geert Wilders en Rita Verdonk, die in 2004 respectievelijk 2007 de VVD verlieten, zijn wij de afgelopen jaren getuige geweest van een vergelijkbaar conflict aan de rechterzijde van het politieke spectrum. Waar nieuw links destijds de machtsstrijd in de CPN won, werd in dit geval nieuw rechts de VVD uitgewerkt, met alle electorale gevolgen van dien: eind maart 2009 scoorde Wilders' Pvv in de peilingen zelfs tweemaal zoveel zetels (32) als de VVD (15).²⁰

Als de PvdA uiteenvalt, hebben de brokstukken wellicht niet eens bestaansrecht meer

In de huidige culturele polarisatie, die kenmerkend is voor een post-christelijke politieke cultuur, kampt de PvdA met vergelijkbare problemen. Zij heeft grote moeite om haar traditioneel gespleten achterban van arbeiders en schoolmeesters bij elkaar te houden. Ziet men af van een harde koers tegenover Wilders' Pvv, dan dreigt men daarmee de schoolmeesters de partij uit te jagen; kiest men echter net als D66 voor stevige oppositie om laatstgenoemden te behagen, dan dreigt men daarmee juist het laag opgeleide deel van de achterban van zich te vervreemden. Lukt het niet om beide achterbannen bij elkaar te houden, dan kan de PvdA zomaar uiteenvallen en hebben zelfs de resulterende brokstukken wellicht niet eens bestaansrecht meer. De partijen die zo'n scheuring logischerwijze oplevert, bestaan immers al: voor de arbeiders is er de SP en voor de schoolmeesters D66 — of, wanneer zij die partij in sociaal-economisch opzicht niet links genoeg vinden, GroenLinks.

Noten

- 1 <https://n6.noties.nl/peil.nl/>
- 2 Zie Jeroen van der Waal, Peter Achterberg en Dick Houtman, (2007), 'Class is not dead — it has been buried alive. Class voting and cultural voting in postwar Western societies (1956-1990)', in: *Politics and Society*, 35(3), p. 403-426; Dick Houtman, Peter Achterberg en Anton Derks, (2008), *Farewell to the leftmost working class*, New Brunswick, NJ: Transaction.
- 3 Zie Paul Nieuwbeerta (1995), *The democratic class struggle in twenty countries 1945-1990*, Amsterdam: Thesis Publishers.
- 4 Zie Dick Houtman, Peter Achterberg en Jan Willem Duyvendak, (2008), 'De verhitte politieke cultuur van een ontzuilde samenleving', in: Bart Snels en Noortje Thijssen (red.), *De grote kloof. Verhitte politiek in tijden van verwarring*, Amsterdam: Boom, p. 61-80.
- 5 Vgl. Inglehart, Ronald, (1977), *The silent revolution. Changing values and political styles among Western publics*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- 6 Zie o.a. Piero Ignazi, (1992), 'The silent counter-revolution. Hypotheses on the emergence of extreme right-wing parties in Europe', in: *European Journal of Political Research*, 22(1), p. 3-34; John Veugelers, (2000), 'Right-wing extremism in contemporary France: a "silent counter-revolution"?', in: *The Sociological Quarterly*, 41(1), p. 19-40; Jeroen van der Waal en Peter Achterberg, (2006), 'Stille revolutie, contra-revolutie of cultureel conflict? Veranderingen in de politieke cultuur en hun invloed op het klassengebonden stemgedrag', in: *Res Publica*, XLVIII(4), p. 369-392.
- 7 Dick Houtman et al., (2008), zie noot 4.
- 8 Zie Dick Houtman en Jan Willem Duyvendak, (2009), 'Boerka's, boerkinis en belastingscenten. Culturele en politieke polarisatie in een post-Christelijke samenleving', in: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (red.), *Polarisatie. Bedreigend en verrijkend*, Amsterdam: SWP Publishers, p. 102-119.
- 9 Dick Houtman, (2003), *Class and politics in contemporary social science. 'Marxism Lite' and its blind spot for culture*, New York: Aldine de Gruyter.
- 10 Zie Peter Achterberg, (2006), *Considering cultural conflict. Class politics and cultural politics in Western societies*, Maastricht: Shaker; Dick Houtman et al., (2008), zie noot 2.
- 11 <http://www.diederiksamsom.pvda.nl/renderer.do/menuId/69579/clearState/> true/sf/69579/ /returnPage/69579/itemId/421528/realItemId/421528/pageId/53940/instanceId/289720/
- 12 <https://n6.noties.nl/peil.nl/>
- 13 Vgl. Dick Houtman, (2003), zie noot 9.
- 14 Zie Norbert Bobbio, (1996), *Left and right. The significance of a political distinction*, Cambridge: Polity Press.
- 15 Zie Peter Achterberg (2006), zie noot 10.
- 16 Dick Houtman et al., (2008), zie noot 2.
- 17 Ibid.
- 18 Vgl. Peter Achterberg, Romke van der Veen en Judith Raven (2009), 'The ideological roots of welfare state reform. Support for distributive and reciprocal reform in the Netherlands' (ingediend bij *Policy and Politics*); Peter Achterberg, Dick Houtman en Anton Derks, (2009), 'The populist revolt against the welfare state. Explaining anti-welfarism among the lower educated' (artikel in voorbereiding).
- 19 Peter Achterberg en Dick Houtman, (2009), 'Ideologically "illogical"? Why do the lower-educated Dutch display so little value coherence?', in: *Social Forces*, 87(3), p. 1649-1670.
- 20 <https://n6.noties.nl/peil.nl/>

Blijft de Partij van de Arbeid een brede volkspartij? (2)

Splits de PvdA!

De ruimte op links en de noodzaak van politieke herverkaveling

DICK PELS

‘Ik ben groot geworden in de partij, omdat ik probeerde de mensen die we toen kwijtraakten er weer bij te halen’, aldus Wouter Bos in februari van dit jaar in een interview met *De Pers*, gehouden naar aanleiding van de nieuwe, strenge integratienota van de PvdA.¹ ‘Onze mensen’ noemde hij de volksmassa’s die op die gedenkwaardige dag in mei 2002 een traantje wegpinkten en bloemen wierpen naar de protserige witte lijkwagen met daarin een dode Pim Fortuyn. Enkele dagen later constateerde Ella Vogelaar in dezelfde krant: ‘Mijn analyse van de discussie die ik met Wouter had over integratie is dat hij meer dan ik tegen het populisme aan gaat hangen. Proberen kiezers terug te winnen die de PvdA is kwijtgeraakt aan populistische stromingen: Wilders, Verdonk. Ja, natuurlijk ontkent ie dat. Maar Wouter maakt afwegingen op strategische gronden.’² Bos sprak overigens onomwonden over de electorale functie die de nieuwe integratienota voor zijn partij zou kunnen hebben.³

28

In dit artikel betoog ik dat de PvdA zal moeten kiezen of delen. De wens om de maatschappelijk teleurgestelde fortuynistische kiezer terug te halen volgt een tot falen gedoemde meerderheidsstrategie en leidt tot riskante concessies aan het rechtse populisme en een

Over de auteur Dick Pels is socioloog, publicist en voorzitter van de denktank *Waterland*.

Noten zie pagina 34

klein-Nederlands nationalisme. In plaats daarvan moet de PvdA haar onmogelijke spaagaatstand verlaten, duidelijker kiezen voor een vrijzinnig en links-liberaal profiel, en afstand nemen van de nationaal-communitaristische beschermingsretoriek van naar de SP neigende ‘klassieke’ sociaal-democraten. Het verlies van die ‘zuivering’ kan worden goedgeemaakt door een laterale verbinding aan te gaan met Groen-Links en D66, om gezamenlijk een ideologisch platform uit te werken dat het beste uit de tradities van deze drie partijen in een creatieve fusie samenbrengt.

VAN VOOR NAAR ACHTER

Het is een dure vergissing om te blijven denken dat wat de socioloog Van Doorn de proletarische achterhoede noemde, behoort tot de ‘natuurlijke achterban’ van de PvdA. Het is überhaupt riskant om te blijven hangen in het traditionele achterban-denken, die erfenis van de oude klas-senpolitiek en de verzuiling, waarin afgebakende volksdelen moeten worden gerepresenteerd door de bijbehorende volkspartijen. Dit achterbandenken komt neer op van-achterenaar-voren-denken, dat in de huidige media-democratie dicht aanschuurt tegen politiek marketingdenken en dus tegen het populisme. In plaats daarvan moeten politici de moed hebben om meer van voor naar achter te denken, dat wil zeggen: zelf een heldere toekomstvisie ontwik-

kelen en daar een zo groot mogelijk publiek bij zoeken. Die meer actieve en zelfbewuste rol van de politieke elite, die zijn eigen achterban schept en daarmee in wisselwerking treedt, past in het interessante model van de publieksdemocratie zoals dat is ontwikkeld door de politicooloog Bernard Manin.⁴

PvdA-denker René Cuperus karakteriseerde de nieuwe integratienota (in eerste versie) als een late 'afscheidsbrief aan een verloren electoraat'.⁵ De brandende vraag is of de PvdA — anders dan Cuperus wil, zoals opnieuw blijkt uit zijn boek *De wereldburger bestaat niet*⁶ — niet duidelijker afscheid moet nemen van een naar rechts afgebogen onderklasse die zelf allang afscheid heeft genomen van de PvdA. Dat wil zeggen dat de noden, de pijn en de teleurstelling van de autochtone onderklasse serieus moeten worden genomen, maar niet in de zin dat men moet overlopen van begrip, medeleven en respect daarvoor. Mensen serieus nemen kan immers verschillende dingen betekenen. We kunnen de maatschappelijk teleurgestelden min of meer gelijk geven en hun onbehagen ongefilterd doorgeven. Maar we kunnen het ook proberen te verklaren en hen waar nodig meelevend tegenspreken.

De PvdA (en links als geheel) zou confronterender moeten zijn, niet alleen ten aanzien van achterlijke elementen in de cultuur van migranten, maar ook tegenover dito elementen in die van de witte onderklasse. Zij zou met name de nationalistische nostalgie van de laatste niet moeten voeden en vergoelijken door te spreken over 'beschaafd patriottisme' of 'vaderlandsliefde', maar juist moeten opkomen voor het positieve individualisme, de tolerantie, de internationalistische nieuwsgierigheid en de zelfrelativering die hoort bij een democratische debatcultuur. Dat veel mensen in Nederland houvast en beschutting ontlenen aan een gezond vaderlands volksgevoel betekent nog niet dat men moet overlopen van begrip ervoor. Het bieden van sociale en materiële bescherming moet altijd in dienst staan van een verder liggend, hoger beschavingsideaal. Dat is de korte

inhoud van het klassieke cultuursocialisme: materiële verheffing van het volk, om zijn hogere geestelijke en morele ontwikkeling mogelijk te maken.⁷

SPAGAATPARTIJ

Sinds haar verkiezingsnederlaag in 2006 wordt vaak geconstateerd dat de PvdA 'tussen twee vuren' zit — zo luidde althans de kop van het *Volkskrant*-commentaar naar aanleiding van het boek *Verloren slag* van wbs-medewerkers Frans Becker en René Cuperus. De PvdA had op 22 november 2006 niet alleen de slag om het centrum en het premierschap verloren van het CDA, maar ook de hegemonie op links als gevolg van de monsterzege van de SP. Er liep een nieuwe sociale en politieke breuklijn dwars door de achterban, die de hoger opgeleide winnaars en de lager opgeleide verliezers van de modernisering van elkaar scheidde.⁸ Ook PvdA-watchers als Gerrit Voerman en Paul Lucardie constateerden: 'De sociaal-democratie is nu definitief verdeeld.'

De PvdA moet afscheid nemen van een naar rechts afgebogen onderklasse die zelf allang afscheid nam van de PvdA

De PvdA had in 2006 slechts 50% van de linkse stemmen verworven, terwijl dat tussen 1946 en 1998 bijna 82% was geweest. Door de sociaal-democratisering van de SP was het abonnement van de PvdA op het leeuwendeel van de linkse stem inmiddels verlopen.⁹

Verloren slag zelf wond er geen doekjes om dat de sociaal-democratie zich inderdaad in een pijnlijke spagaat bevond.¹⁰ Al twee decennia lang leed de PvdA onder een lastige fragmentering van haar electoraat. Vanouds steunde zij op een coalitie van arbeiders, middengroepen en intelligentsia, maar globalisering en modernisering dreigden deze groepen uit elkaar te

drijven. Zonder moderniseringskoers konden de middengroepen niet worden veroverd, maar een overdosis aan vernieuwing zou de traditionele achterban aan de onderkant van de samenleving te veel afstoten. Vooral het opleidingsniveau sorteerde mensen voor in de slag om het bestaan, in hun vertrouwen in politieke en publieke instellingen en hun verwachtingen van de toekomst. Binnen de PvdA was er gebrek aan een sterke programmatische identiteit en aan politiek debat. De relatie met de eigen intel-

De top van de PvdA lijdt aan een 'niet kiezen'-reflex

lectuele traditie was verzwakt. De partij hing als los zand aan elkaar en hield er een gespleten ziel op na. Er heerste angst om die verdeeldheid onder ogen te zien. De PvdA opereerde vooral defensief: hoe ervoor te zorgen dat de onderlinge tegenstellingen niet uit de hand liepen?¹¹

De reactie van Wouter Bos was wat dit betreft tekenend. Hij maande de partij dat ze zichzelf niet langer zo moest kastijden. Al sinds haar oprichting stond de PvdA 'in de welbewuste spagaat van de brede volkspartij', waarin zowel progressieve intellectuelen als lager opgeleiden, zowel sociaal-liberalen als meer klassieke socialisten hun plaats vonden. In die spagaten school juist haar grootste kracht. We moesten daarom niet kiezen tussen de vleugels die de PvdA sinds haar oprichting kende: de sociaal-liberalen en de 'klassieken'. Er moesten daarentegen meer gewone mensen en 'Jan Schaefer-types' komen in de partij, en er moest meer worden geïnvesteerd in het eigen verhaal over de solidariteit die deze groepen met elkaar verbond.¹²

TIMMERMANS VS. HAMER

Die 'niet kiezen'-reflex werd nogmaals zichtbaar in het korte maar hevige debat dat in juni 2008 ontstond rond een opvallend artikel van staatssecretaris Frans Timmermans in *NRC*

Handelsblad. Timmermans diende zich aan als woordvoerder van de libertairen en sociaal-individualisten in de PvdA en bood een afgetekend inhoudelijk alternatief voor het naar de spneigende vakbondsocialisme van de nieuwe voorzitter van de Tweede-Kamerfractie, Mariëtte Hamer. Hij bepleitte een 'bezonnen modernisering' van de verzorgingsstaat, met een vorm van *flexicurity* die ook de positieve kanten van de flexibilisering en de negatieve kanten van sociale bescherming meewoog. Hij hekelde de 'conservatieve reflex' waarin de PvdA volgens hem dreigde te schieten door vooral houvast en zekerheid te willen bieden aan bange mensen. Zij moest de verleiding van het nationalisme weerstaan en voorkomen dat 'mensen de schijnveiligheid van de Hollandse Waterlinie opzoeken. (...) Sociaal-democraten spreken populistische tegen, dat hebben zij altijd gedaan. Populisme moet worden ontmaskerd als modern opium van het volk'. Ten slotte durfde hij te dromen van een politieke herverkaveling op links, die de vrijzinnigen in de PvdA zou verbinden met GroenLinks en D66.¹³

Zoals te verwachten was, ontving Timmermans zowel enthousiaste bijval van GroenLinks-leider Femke Halsema als een geprikkelde reactie van toenmalig SP-fractievoorzitter Jan Marijnissen. De staatssecretaris voor Europese Zaken was volgens de laatste nog steeds overmand door teleurstelling over de afloop van het Europa-referendum en rancuneus tegenover de SP. De grote discussie was volgens Marijnissen hoe de globalisering zich verhiel tot de *Heimat*: ons fysieke, culturele en sociale thuis, 'de plek waar wij wonen', onze Nederlandse democratie die ons basale zekerheden verschafte en vertrouwen gaf in de wereld.¹⁴ Die cultureel-nationale 'thuisgedachte' herhaalde min of meer letterlijk het betoog van Fortuyn in *De verweesde samenleving* (1995), en kwam ook akelig dicht bij de *Heimat*-gedachte van Jörg Haider in diens boek *Die Freiheit, die ich meine* (1993).

'Van binnen' kwam een vergelijkbare reactie van Jacques Monasch, de initiatiefnemer van de Rooie Veren-beweging die sterk overhelt naar

de SP. Dat de PvdA en de samenleving zouden worden geregeerd door angst en conservatisme was volgens hem 'een staaltje onvervalst modergooien naar de burger'. Burgers vroegen terecht om zekerheid, niet uit angst maar om 'een contract aan te gaan met de samenleving waarin ze willen leven'. Dat Lobith de grens van ons denken zou vormen was dan ook onzin. Het links-liberale project van Timmermans was hol en miste politieke slagkracht.¹⁵ De partijtop — inclusief Hamer en Bos — reageerde opnieuw in de modus der ontkenning: er was geen sprake van een vleugelstrijd tussen sociaal-liberalen en klassieke sociaal-democraten: we waren het op hoofdzaken eens.

PVDA = NEDERLAND?

Een irritant bijproduct van deze pogingen om de PvdA-boel bij elkaar te houden is de herhaalde bezwering dat de PvdA zo'n beetje samenvalt met Nederland. Ook andere partijen vallen wel eens ten prooi aan deze klassieke *pars pro toto* verleiding: denk aan Abraham Kuypers historische aanmatiging dat het calvinisme van zijn eigen ARP de grondtoon van de natie zette, of de manier waarop de VVD in haar *Liberaal Manifest* (2004) hetzelfde beweerde over het liberalisme. Zo roepen PvdA'ers met enige regelmaat dat Nederland niet zonder hun partij kan, want zij is 'de spiegel die Nederland zichzelf voorhoudt'. René Cuperus noemde zijn partij 'een Madurodam van onze maatschappij', omdat alle dilemma's in haar gelederen worden gevoeld en de grote maatschappelijke breuklijnen dwars door haar heen lopen.¹⁶ Wouter Bos liet zich in dezelfde zin uit.¹⁷

Als de grens tussen PvdA en SP een waterscheiding wordt tussen sociaal-liberalen en traditionele sociaal-democraten, dreigt volgens Cuperus 'een uit elkaar drijven van hoog- en laagopgeleiden, een splitsing tussen mensen die iets te fanatiek voor Europa en de multiculturele samenleving zijn en mensen die daar iets te fanatiek tegen zijn. Een nare splitsing ook tussen migranten en witte arbeiders, tussen

grote steden en provincie, tussen het Noorden en Zuiden van Nederland'. Die splitsing staat voor iets groters: 'De krachten die op de PvdA inwerken, zijn de krachten die op Nederland als geheel inbeuken. Als we niet oppassen is het uiteenvallen van de sociaal-democratie een voorafschaduw van het uiteenvallen van de samenleving als geheel.' Want de PvdA is 'toch eigenlijk onomstreden de gewone-mensenpartij van Nederland'. Daarom moet zij een brede, solidaire verbindingsschakelpartij blijven tussen hoger en lager opgeleiden, moderniseringswinnaars en -verliezers en toekomstoptimisten en -pessimisten.¹⁸

De vraag is of het voor zo'n *catch-all* verbindingspartij niet te laat is en, bovendien, of die dreigende splitsing wel zo apocalyptisch moet worden opgevat: de PvdA als enige redder des vaderlands. Om 'een existentiële spling van de volkspartijen te voorkomen, mag geen middel worden geschuwd', dreigt Cuperus.¹⁹ Maar het middel dat hij voorstaat — toenadering tot het populisme — is erger dan de kwaal. Volkspartijen als de VVD en de PvdA zijn allang gefragmenteerd door de afsplitsingen van Wilders en Verdonk en de opkomst van de SP. Het is veel interessanter en urgenter om te zien in welke richting de breuklijnen lopen dan om de boel krampachtig bij elkaar te houden.

NAAR EEN NIEUW PARTIJPOLITIEK LANDSCHAP

De 'afscheidsbrief' in de karakteristiek van Cuperus is een duidelijke echo van de titel van het intrigerende boek *Farewell to the leftist working class* van de sociologen Houtman, Achterberg en Derks.²⁰ De onmiskenbare rechtse tendenzen in de arbeidersklasse kunnen volgens hen niet worden verklaard aan de hand van de traditionele 'klassentheorie van de politiek', maar beter door de theorie van de 'nieuwe politieke cultuur'. Als gevolg van de groeiende welvaart zijn postmaterialistische en links-libertaire waarden prominenter geworden, waardoor de hoger opgeleide middenklasse steeds linkser is gaan

stemmen. Tegelijkertijd is er sprake van de opkomst van een rechts-autoritair postmaterialisme bij lager opgeleiden dat juist door de nieuwe populistische partijen wordt gerepresenteerd. Het opleidingsniveau gaat zich geleidelijk lossingen van inkomen en beroep, en wordt steeds belangrijker als onafhankelijke variabele in de sociale stratificatie. Stemmen op basis van sociaal-economische klasse is bij lange na niet verdwenen, maar stemmen op basis van het bezit van (of het gebrek aan) cultureel kapitaal is sterk toegenomen.²¹ Daarbij treedt een haakse of tegengestelde beweging op: de hoger opgeleide middenklasse stemt links, de lager opgeleide arbeidersklasse steeds vaker rechts.

Die analyse leidt tot een belangrijke conclusie met betrekking tot de spagaat van de PvdA. Als lager opgeleiden ertoe geneigd zijn links te stemmen op basis van economisch egalitarisme, maar rechts wanneer culturele en identiteitskwesties domineren, zijn er ruwweg twee manieren om de weggelopen kiezers terug te halen. Politicologen constateren de laatste tijd steeds vaker dat er een gat ligt in de kiezersmarkt voor een partij die economisch egalitarisme combineert met cultureel conservatisme; voor een deel verklaart dit ook het succes van de SP.²² Een deel van de PvdA wil deze koers volgen en hoopt 'onze mensen' op die manier terug te winnen. Maar een andere combinatie zou ideologisch en electoraal even kansrijk kunnen zijn. Dat is een coalitie tussen hoger opgeleiden met links-libertaire opvattingen en lager opgeleiden die worden aangesproken op egalitaire waarden (tegen de zelfverrijking en de graaicultuur, voor een grotere inkomensgelijkheid, herwaardering van de publieke sector et cetera).

Ook volgens deze koers zou het mogelijk zijn om delen van de oude achterban terug te winnen, maar dan door hen te verleiden via linkse thema's als egalitarisme en materiële kansengelijkheid en niet door mee te gaan in de valse zekerheden van het nationalisme, de islamofobie en de eis tot aanpassing aan de Nederlands-westerse Leitkultur. Die autoritaire, xenofobe en nationalistische neigingen zou men juist vol

overtuiging moeten bestrijden. Op die manier zou men op materieel vlak vertrouwen en zekerheid kunnen bieden, juist om dit te kunnen 'ruilen' tegen de grotere culturele onzekerheden die een individualistische, veranderlijke en kleurrijke samenleving nu eenmaal eigen zijn.

Voorwaarde is wel dat er een nieuwe ideologische koppeling tot stand wordt gebracht tussen individualisme, internationalisme, kansengelijkheid en herverdeling (spreiding van kennis, inkomen en macht). In plaats van op culturele thema's rechtser te worden, zou de PvdA dus in sociaal-economisch opzicht linkser moeten worden, zonder haar vrijzinnig-libertaire en kosmopolitische cultuurwaarden te verloochenen. Zij zou al met al heel goed kunnen aansluiten bij het sociaal-individualisme en het vrijzinnige cultuursocialisme van haar eigen historische voorman Jacques de Kadt.²³

Maar waarom zou deze nieuwe ideeënconstellatie alleen de PvdA ten goede komen? Er is geen reden waarom de politieke herverkaveling die al enige tijd links en rechts gaande is tot stilstand zal komen. We beleven welbeschouwd het einde van het ideologisch-politieke driestromenland dat de verzuilde Nederlandse politiek sinds de negentiende eeuw heeft beheerst.²⁴ De grote driedeling in liberalisme, confessionalisme en socialisme die werd gedragen door de klassieke volkspartijen, is definitief aan het schuiven gegaan — een proces dat door de opkomst van het fortuynisme is versneld. Ter rechterzijde is het vvd-liberalisme gespleten en wordt een nieuwe convergentie zichtbaar tussen neoliberalisme en nationaal-populisme. Het CDA zit stil in het midden en beweegt niet, maar kalft door de voortgaande secularisatie en deze concurrentie op rechts onmiskenbaar af. Ter linkerzijde is de klassieke sociaal-democratie al gespleten door de SP en bevinden progressief-liberale kiezers zich (tot nu toe) verspreid over GroenLinks, D66 en de vrijzinnige helft van de PvdA.

Dat wil zeggen dat er aan de linkerkant ruimte is voor de vorming van een vrijzinnig-democratisch of links-liberaal blok, naar het model van

de Vrijzinnig-Democratische Bond (1901-1946).²⁵ Als deze ruimte op links wordt ingenomen tekent zich een nieuw ideologisch en partijpolitiek landschap af. Klassieke sociaal-democratische gemeenschaps- en *Heimat*-denkers gaan de kant op van de SP. De sociaal-individualisten en libertairen openen fusiebesprekingen met GroenLinks, D66 en die sociaal-liberale vvd'ers die gruwen van een rechtse Wiegel-coalitie met Wilders en Verdonk. Op deze manier kunnen twee sterke progressieve partijformaties ontstaan: een traditioneel sociaal-democratische die de SP, de helft van de PvdA en 'kritisch GroenLinks' omvat; en een nieuwe links-liberale partij die tot stand komt door een fusie tussen de andere, vrijzinnige helft van de PvdA, het grootste deel van GroenLinks, D66 en de vvd van Dijkstal, Dales en Winsemius.

IDEOLOGISCH KWARTETTEN

De eerste lijnen van een dergelijke fusie kunnen worden getrokken via het volgende potje ideologisch kwartetten. Van GroenLinks 'nemen' we het sociaal-individualistische ideaal van 'vrijheid eerlijk delen', dat in deze partij explicieter en enthousiaster wordt aangehangen dan binnen de PvdA. De kern daarvan is het idee van de kansenmaatschappij of de sociale meritocratie, die ontwikkelingskansen en stijgingsmogelijkheden garandeert voor iedereen, ongeacht zijn of haar milieu van herkomst. Dat iedereen het beste uit zichzelf kan halen en werkelijke individualiteit kan bereiken, vormt ook de beste grondslag voor maatschappelijke solidariteit. Saamhorigheid wordt niet afgedwongen door mensen te laten 'kiezen voor Nederland' of door publieke normen en waarden af te kondigen. In een zichtbaar werkende kansenmaatschappij komt de benodigde sociale cohesie vanzelf: zij spreidt het sociale vertrouwen en kweekt een gevoel van rechtvaardigheid en betrokkenheid.²⁶

Van D66 'nemen' we vervolgens het radicale democratiseringsprogramma dat ook door Fortuyn werd omarmd: de positieve personali-

sering van de politiek, de directe verkiezing van gezagsdragers zoals burgemeesters en de minister-president, referenda, het verzwaren van de voorkeurstem et cetera. Voor deze inbouw van plebiscitaire elementen in de vertegenwoordigende democratie (met weglating van het achterhaalde districtenstelsel) bestaat tot nu toe binnen de PvdA en GroenLinks bijzonder weinig enthousiasme. Van zowel GroenLinks als D66 nemen we bovendien de vrijzinnigheid (die ook een belangrijke PvdA-traditie is): de verdediging van de individuele geloofsvrijheid, de verruiming van de vrijheid van meningsuiting,

Een nieuwe links-liberale partij zou zich tot spreekbuis kunnen maken van een vrijzinnig beschavingsoffensief — tegen het hou-me-vast-nationalisme van rechts én van links

het recht op nonconformisme en prettige verdeeldheid en de bevordering van relativiseringsvermogen en zelfkritiek als centrale beschavingswaarden. *Last but not least* nemen we van de PvdA het verheffingsideaal dat wortelt in de traditie van het cultuursocialisme, inclusief een milde vorm van paternalisme die weer slecht valt bij de libertairen van GroenLinks en D66.

Door deze ideeënfusie zou een brede centrum-linkse combinatie ontstaan die natuurlijk zelf weer linker- en rechtervleugels zou kennen, maar die de momenteel verdeelde politieke krachten zou bundelen en een meer coherente visie zou uitdragen op de toekomst van Nederland. Die nieuwe partij zou niet alleen de goed opgeleide middenklasse aanspreken, maar ook vele lager opgeleiden. Ze zou eveneens aantrekkingskracht kunnen uitoefenen op nieuwe groepen kiezers uit de tweede en derde

migrantengeneraties die opklimmen via het onderwijs. Zij zou zich tot spreekbuis kunnen maken van een vrijzinnig beschavingsoffensief en zich daarmee scherp profileren tegenover

het hou-me-vast-nationalisme van rechts én van links. Die nieuwe ruimte op links te scheppen en in te nemen is de grote uitdaging waar wij voor staan.

Noten

- 1 *De Pers*, 17.2.09.
- 2 *De Pers*, 19.2.09.
- 3 Zie bijvoorbeeld *NRC Handelsblad*, 10.3.09.
- 4 Bernard Manin, *The principles of representative government*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. Manins 'publieksdemocratie' is de meest recente en 'mediawijze' variant van de 'elitetheorie van de democratie', die een veel langere traditie kent in het werk van politieke denkers als Michels, De Man, Schumpeter en Dahl. Zie vooral het nog steeds inspirerende pamflet *Massa en leiders* van Hendrik de Man (Arnhem: Van Loghum Slaterus, 1932).
- 5 René Cuperus, 'Nagekomen brief aan een verloren electoraat', in: *SeD* 2009/1-2, p. 95-101.
- 6 René Cuperus, *De werelburger bestaat niet. Waarom de opstand der elites de samenleving ondermijnt*. Amsterdam: Bert Bakker, 2009.
- 7 Zie ook Roelof Bouwman 'Verhef de onderklasse', in: *HP/De Tijd*, 8 juni 2007. Het spreekt vanzelf dat mijn eigen voorkeur uitgaat naar de individualistische variant van het cultuursocialisme zoals die te vinden is bij De Kadt en niet naar de communitaristische variant zoals te vinden bij Banning (en tegenwoordig in de SP).
- 8 *De Volkskrant*, 31.3.07.
- 9 *NRC Handelsblad*, 8.3.07.
- 10 Frans Becker en René Cuperus, 'De sociaal-democratische spa-
gaat', in: Frans Becker en René Cuperus (red.), *Verloren slag. De PvdA en de verkiezingen van 2006*. Amsterdam: WBS/Mets & Schilt, 2007.
- 11 *Ibid.*, p. 26, 48 en 53.
- 12 *De Volkskrant*, 14.4.07.
- 13 *NRC Handelsblad*, 31.5.08. Zie ook Jouke de Vries, 'De politiek van het hoefijzer. Over kosmopolieten en lokalen in de Nederlandse politiek', in Roger van Boxtel e.a. (red.), *Open en onbevangen. De noodzaak van politieke vrijzinnigheid*. Amsterdam: Balans, 2009, p. 206-7.
- 14 *Buitenhof*, 1 juni 2008; *NRC Handelsblad*, 9 juni 2008.
- 15 Website *NRC Handelsblad*, 4.6.08.
- 16 *De Volkskrant*, 12.7.08.
- 17 *NRC Handelsblad*, 10.3.09.
- 18 René Cuperus, 'Rode geiten en bokken', in: *SeD* 2007/11-12, p. 8-9; idem, *De werelburger bestaat niet*, p. 291-98.
- 19 *Ibid.*, p. 296.
- 20 Dick Houtman, Peter Achterberg en Anton Derks, *Farewell to the leftist working class*. New Brunswick & London: Transaction Publishers, 2008. Zie ook Dick Houtman, Peter Achterberg en Jan Willem Duyvendak, 'De verhitte politieke cultuur van een ontzuilde samenleving', in: Bart Snels & Noortje Thijsen (red.), *De grote kloof. Verhitte politiek in tijden van verwarring*. Amsterdam: Boom, 2008.
- 21 Mark Bovens en Anchrit Wille bevestigen in hun *Diploma democracy. On the tensions bet-
ween meritocracy and democracy* (Utrecht/Leiden: NWO, 2009) dat er een politieke kloof groeit volgens opleidingsniveau: tussen hoger opgeleide professionals en managers, die veel politiek zelfvertrouwen hebben en een gemakkelijke toegang tot politieke arena's, en lager opgeleide blauwe boorden en lagere employés die zich politiek en maatschappelijk gediskwalificeerd en uitgesloten voelen.
- 22 Zie bijv. Wouter van der Brug, *Een crisis van de partijdemocratie?* Amsterdam: UvA, 2007; Jean Tillie, *Gedeeld land. Het multiculturele ongemak van Nederland*. Amsterdam: Meulenhoff, 2009, p. 109-111; Houtman, Achterberg & Duyvendak, *ibid.*, p. 76-77.
- 23 Jacques de Kadt, *Het fascisme en de nieuwe vrijheid*. Amsterdam: Van Oorschot, 1980 (1939). Zie ook Frans Becker en Paul Kalma, "'Twee dingen goed begrijpen". Het onverwoestbare programma van Joop den Uyl', in: *SeD* 2007/11-12, p. 12-25.
- 24 Jos de Beus, Jacques van Doorn en Piet de Rooy, *De ideologische driehoek. Nederlandse politiek in historisch perspectief*. Amsterdam: Boom, 1996.
- 25 Dick Pels (red.), *Wat de Vrijzinnig-Democraten willen*. Amsterdam: Stichting Waterland, 2008.
- 26 Dick Pels, 'De kansenmaatschappij. Pleidooi voor een sociale meritocratie', in: Van Boxtel e.a., *ibid.*, p. 152-161.

Blijft de Partij van de Arbeid een brede volkspartij? (3)

Hou vol, die spagaat!

Een antwoord op de stellingen van Dick Pels

THOMAS VON DER DUNK

Het heeft altijd iets amusants wanneer een lid van een kleine politieke partij — in dit geval GroenLinks — het voorstel doet om een concurrerende grote politieke partij — in casu de PvdA — te splitsen. Zoiets riekt al snel naar een poging om andermans electoraat voor eigen partijpolitieke ideeën (en dus belangen) te winnen. Dat is, voor alle duidelijkheid, een volstrekt legitiem streven, maar daarmee natuurlijk niet onbaatzuchtig — en om die reden zal de PvdA een dergelijke oproep vanuit haar eigen doelstellingen moeten beoordelen. Omdat Dick Pels, voor zover mij bekend, persoonlijk geen plaats op de kandidatenlijst van GroenLinks voor de Tweede Kamer ambieert, noch straks deel uit zal maken van het desbetreffende campagne-team, zal ik dit punt — dat op zich tot het schrijven van een komische column uitnodigt — hier laten rusten en zijn voorstel tot politieke herverkaveling op links door een van elk partijpolitiek wantrouwen gespeende bril pogen te bezien, teneinde het op zijn eigen merites te beoordelen.

Ofschoon ik als individu Pels' internationale wereldbeeld sterk deel en zijn cultuursocialistische verheffingsidealen als zodanig van harte onderschrijf, geloof ik dat de door hem aanbevolen weg niet de juiste is, omdat ik mij — beter dan Pels, denk ik — realiseer dat mijn

Over de auteur Thomas von der Dunk is cultuur-historicus en publicist.

wereldbeeld niet dat van de meerderheid is, dat het dat nooit worden zal en dat het dat ook nooit worden kán. De grootste fout die wetenschappers kunnen maken is denken dat de meeste mensen op hen lijken. Soort zoekt soort, maar juist dat is de reden dat intellectuelen regelmatig bepaalde wensen en tendensen bij de rest van de bevolking onderschatten.

Bij al Pels' op zich terechte historische relativering van de nationale identiteit: zij geeft veel burgers, juist in deze met globalisering en gestage Europese uitbreiding grenzeloze tijden, een geestelijk houvast, waaraan zij in de toekomst des te hardnekkiger zullen vasthouden naarmate een kosmopolitische elite de houdbaarheid ervan stelliger ontkent. Ook ooit gekunstelde constructies — 'leugens', zo men wil — worden natuurlijke realiteit — 'feiten' — als er maar voldoende mensen zijn die die constructies als natuurlijke realiteit gaan beschouwen. Net zo goed als natievorming moeilijk even van boven te dicteren valt, gelijk wij nu met veel schade in Afghanistan ontdekken, geldt dat voor politiek verordende vormen van mentale denationalisatie. Zoals Joschka Fischer, terugblikkend op de val van de Muur en de moeizaam gebleken integratie van Oost-Duitsland in West-Duitsland — en de nog veel moeizamere mentale acceptatie door de West-Duitsers van het feit dat daarmee de Oost-Duitse geschiedenis ook een deel van hún geschiedenis geworden is — eens zei: we hebben onderschat dat je tegen muren ook heel

behaaglijk kunt leunen. Die psychologische behoefte van veel doorsneeburgers wordt door een graag grensverleggende bestuurlijke, intellectuele en economische elite stelselmatig onderschat.

Wat Pels nu voorstelt is een splitsing van de PvdA, die daarbij haar functie als bindmiddel tussen hoger en lager opgeleiden aan de wilgen moet hangen, omdat de volksklasse sinds Fortuyn naar rechts is afgezwinkt en de PvdA daarmee in een pijnlijke spagaat is beland, zoals al in 2007 terecht door Frans Becker en René Cuperus in hun door Pels gememoreerde boek *Verloren slag* is geconstateerd, waarna die these door laatstgenoemde in zijn recent verschenen *De wereldburger bestaat niet* verder is uitgewerkt. Maar waar Becker en Cuperus zo'n verder uiteenscheuren als een onoverkomelijke teloorgang van iets wezenlijks beschouwen, vormt het voor Pels het vertrekpunt voor herstelde hoop. Nieuwe politieke formaties zouden volgens hem 'links' moeten redden en slagvaardiger moeten maken. Bij die veronderstellingen zijn evenwel enige cruciale kanttekeningen op zijn plaats.

SCHAARSE SOORT

36 Allereerst valt er nogal wat af te dingen op de veronderstelling dat met partijpolitieke vernieuwing als zodanig voor links veel te winnen zou zijn. Anders dan het Angelsaksische politieke systeem met zijn op machtsvorming gerichte districtenstelsel, stelt het Nederlandse met zijn extreme evenredige vertegenwoordiging zonder enige kiesdrempel (zoals bijvoorbeeld Duitsland die kent) vooral de representativiteit van de volkvertegenwoordiging centraal. Dat betekent dat het heel makkelijk is om met een nieuwe partij in de Kamer te komen — tweederde procent van de stemmen volstaat — en er dus nauwelijks straf op afsplitsing bestaat. Wat een partij, door met een andere samen te gaan, aan de ene kant aan kiezers wint, verliest zij daardoor al snel aan de andere kant. Slechts bij hoge uitzondering slaagt in Nederland een partij

erin om net een derde van de kiezers aan zich te binden; zowel de PvdA als het CDA is dat slechts tweemaal gelukt — de PvdA in 1977 en 1986 met Den Uyl, het CDA in 1986 en 1989 met Lubbers. De 'topscore' van Kok met Paars in 1998 was in feite een volstrekt doorsnee resultaat. Op het ogenblik beloven de peilingen geen enkele partij nog zelfs maar een kwart van de stemmen.

Ook nieuwe linkse partijen zullen het grotendeels met de oude linkse mensen moeten doen

Een tweede kanttekening valt te plaatsen bij het idee dat partijpolitieke vernieuwing een wezenlijk ander soort links op zal leveren. Ook na een hervorkaveling valt niet te verwachten dat plots in groten getale een heel ander soort mensen politiek actief zal worden. De meesten die in politiek actief-zijn geïnteresseerd zijn, zijn dat nu al. Dat betekent: ook die nieuwe linkse partijen zullen het grotendeels met de oude linkse mensen moeten doen. Dick Pels staat heel duidelijk een soort kosmopolitisch links-liberalisme voor, in de geest van de vooroorlogse Vrijzinnig-Democratische Bond. Maar niet toevallig bleef de vdb indertijd zo klein en nu geldt dat ook voor GroenLinks, dat zich — na het opgeven van de communistische en pacifistische erfenis — steeds meer in die richting begeeft, met als gevolg dat het niet die partij maar de sp is die van het verbleken van het sociaal-democratische profiel van de PvdA in de paarse jaren heeft geprofiteerd.

Helaas voor Pels, bevindt hij zich ter linkerzijde in een minderheid. Zowel de meeste kiezers als de meeste politiek actieve burgers ter linkerzijde — of ze nu bij de vanouds minder radicale PvdA of bij de inmiddels ook steeds minder radicale sp zitten — huldigen, met name in economisch opzicht, eerder sociaal-democratische dan links-liberale opvattingen: zij zullen dus, als gevolg van hun getalsmatige omvang,

bij elke nieuwe grote linkse partij zowel binnen het kader als binnen het electoraat domineren. Zie het naoorlogse lot van de vdb binnen de PvdA: bedoeld als progressieve doorbraakpartij kreeg de laatste al snel een (natuurlijk gemoderniseerd) sociaal-democratisch karakter, gewoon omdat steeds als er concrete politieke beslissingen genomen moesten worden en de politieke koers moest worden bepaald, de sociaal-democraten binnen de partij veruit in de meerderheid waren en dus bij stemmingen automatisch de links-liberalen overvleugelen.

Dat komt — en met de nu volgende kwalificatie bedoel ik, min of meer ook tot die minderheid behorend, op zich niets negatiefs — doordat internationaal en multicultureel georiënteerde, individualistische grachten-gordelintellectuelen met een voorliefde voor niet-materiële vraagstukken binnen de bevolking als totaal — en daarmee al snel ook binnen het politiek bewuste deel daarvan — nu eenmaal een schaarsere species vormen dan niet-universitair geschoolde vakbondsleden die in de bouw, de haven, de industrie, het onderwijs, de zorg, de politiebbranche, de lokale ambtenarij of de middenstandshandel werkzaam zijn. ‘Gewone’ mensen dus, als dat niet zo vreselijk tuttig (en tegelijk aanmatigend) zou klinken. Dat het sociaal-democratische wereldbeeld met zijn nadruk op aan de nationale verzorgingsstaat en haar sociale arrangementen gekoppelde materiële belangenbehartiging (als voortzetting van de klassieke klassenstrijd) bij het electoraat ter linkerzijde getalsmatig overheerst, is daarmee in zekere zin een vrij onveranderlijk sociologisch gegeven, dat de socioloog Pels in zijn pleidooi te weinig verdisconteert.

Juist het te veel negeren daarvan de afgelopen jaren breekt de PvdA nu electoraal op: zo heeft zij een Europa zonder grenzen omarmd, dat voor hoger opgeleiden inderdaad tal van aantrekkelijke mogelijkheden biedt, maar voor lager opgeleiden vooral moeilijkheden in petto lijkt te hebben. Waar de directeur zo een interessante internationale carrière tegemoet

kan gaan, moet de monteur vooreerst vooral vrezen dat hij door concurrentie uit lagelonenlanden als de kersverse lidstaat Roemenië zijn baan verliest. Dit te zien — zonder overigens een overtuigende oplossing te hebben — is de kracht van zowel de sp als de pvv, en dat verklaart mede hun groei.

Dat betekent dat een linkse politieke partij, wil die een zekere electorale omvang behouden teneinde via parlementaire machtsvorming ook daadwerkelijk iets van haar partijprogramma te realiseren en niet tot een GroenLinks-achtige getuigenispartij te verworden — dus om, anders gezegd, niet alleen telkens gelijk te hebben maar af en toe ook nog een beetje gelijk te krijgen — niet zonder brede steun van

Een linkse partij moet de zorgen van de overgrote autochtone meerderheid serieus nemen — op straffe van marginalisering

deze niet-academische, relatief meer nationaal georiënteerde midden- en arbeidersklasse kan. De succesvolle allochtonen, op wie Pels voor ‘zijn’ favoriete partij sterk zijn kaarten wil zetten, en wier economische emancipatie voor hun noodzakelijke maatschappelijke integratie inderdaad een basisvoorwaarde vormt, mogen in Amsterdam en Rotterdam inmiddels electoraal een belangrijke rol spelen, over geheel Nederland gezien — en nationale verkiezingen zullen in héél Nederland gewonnen moeten worden — vormen zij slechts vijf procent van de bevolking. Dat valt iedereen meteen op, die wel eens in de trein voorbij Amersfoort zit.

Dat betekent: een grote linkse partij kan zich, behalve op de goed opgeleide middenklasse, niet overwegend richten op de nieuw te emanciperen groep, de nazaten van migranten uit de Méditerranée en daarbuiten. Zij zal ook de zorgen en wensen van de overgrote autochtone

meerderheid — en dus haar problemen met die immigratie en de daarmee gepaard gaande culturele transformatie — serieus moeten nemen, op straffe van electorale (en dus politieke) marginalisering.

POLITIEKE TWEEDELING

Daar komt, ten slotte, dan nog iets zeer belangrijks bij: de door Pels bepleite tweedeling op links, die met de opdeling van de traditionele sociaal-democratische achterban over PvdA en SP (de hoger opgeleiden bij de PvdA, de lager opgeleiden bij de SP — een klasse-tweedeling vergelijkbaar met die op rechts, tussen VVD en PVV) al gaande is, bergt nog een ander groot gevaar in zich, namelijk voor het draagvlak voor de democratie als geheel. Gezien hun binnen de Nederlandse verhoudingen radicale partijprogram, en de door het kiesstelsel en onze regententraditie veroorzaakte neiging om Nederland vanuit het midden te regeren, is de kans dat SP en PVV in de toekomst aan een kabinet mee zullen doen en dus deel zullen hebben aan de macht, betrekkelijk klein. Dat betekent dat we hier dus twee middelgrote partijen krijgen waarvan de politici zelden bestuurlijke verantwoordelijkheid zullen dragen en waarvan de achterban zich dus nooit echt in het regeringsbeleid zal kunnen herkennen, omdat met haar wensen en verwachtingen zelden rekening gehouden wordt.

Als die omvangrijke electorale achterban sterk gaat samenvallen met een bepaalde sociale klasse, dan is dat op den duur voor de maatschappelijke stabiliteit funest: dan wordt Nederland nog meer een diplomademocratie dan het nu al is, omdat diegenen die minder welbespraakt zijn dan de hoger opgeleide middenklasse waartoe Pels en ik behoren, zich dan niet meer in Den Haag vertegenwoordigd zullen voelen en ook in hun eigen omgeving en kennissenkring vrijwel niemand meer zullen kennen voor wie dat nog wel opgaat. Dan krijgen wij naast een semi-erfelijke geïsoleerde onderklasse van werklozen ook een semi-erfe-

lijke klasse van zich miskend voelende politiek afzijdigen, die dan van haar kant ook aan de rest van de samenleving en haar mores, waarvan zij zich gaandeweg uitgesloten voelt, geen boodschap heeft. En dat is iets wat wij met alle macht moeten zien te voorkomen. Alleen al om die reden moet de PvdA haar huidige spagaat zien vol te houden, hoe pijnlijk dat voor haar edele edelen ook is.

Het opgeven daarvan betekent niet alleen het politieke einde van de sociaal-democratie, maar ook het einde van politiek effectief links, omdat zo'n door Pels voorgestane tweedeling van links het CDA oppermachtig zal maken. Dat kan dan immers, als er over rechts geen meerderheid te formeren valt, met een beproefde verdeel-en-heerstactiek beide linkse partijen tegen elkaar uitspelen, door de ene als 'te radicaal' buiten te sluiten en de andere met een beroep op verantwoordelijkheidsgevoel — 'het land moet toch geregeerd worden' — als juniorpartner mee te

De door Pels bepleite tweedeling op links ondergraaft het draagvlak voor de democratie als geheel

laten doen, met het tragische lot van D66 — 'regeren is halveren' — in het verschiep: regelmatig meedoen als *Mehrheitsbeschaffer*, zoals dat in het Duitse politieke jargon zo mooi heet, en vrijwel niets van het eigen programma gerealiseerd krijgen. Precies dit was ook in 2006, met het pacteren met de verzwakte PvdA en het weren van de versterkte SP, de christen-democratische kabinetsformatietactiek.

Persoonlijk zou ik de door Pels voorgestane keuze tussen een soort vergrote SP en een soort vergroot D66 trouwens ook niet kunnen maken, omdat ik mij niet alleen in een eenzijdig arbeideristische actiepartij nooit thuis zou voelen, maar — en dat zal Pels misschien verbazen — evenmin, misschien mede indachtig mijn familiewortels in het hoogst industriële

Blijft de Partij van de Arbeid een brede volkspartij? Thomas von der Dunk *Hou vol, die spagaat!*

Ruhrgebied, in zo'n uitgesproken eenzijdig intellectuele vrijzinnig-democratische club, want vrijzinnige intellectuelen ontmoet ik in de rest van mijn bestaan al genoeg. Daar heb ik op zich ook niet zoveel bezwaar tegen, maar juist voor een intellectueel, die de maatschappelijke taak

heeft om te proberen de gehele samenleving te overzien en te begrijpen, is het van belang zich vervolgens in politieke zaken niet intellectueel gemakzuchtig in zijn eigen ondersoort op te sluiten. Een mens — en dus ook een politiek dier — is meer dan zijn opleiding alleen.